

*De relatie tussen ouder-kind gehechtheid en probleemgedrag bij het 3-jarige
kind en de moderatie van het geslacht van het kind*

Student: S. Neijensteijn (s4156935)

Begeleider: K.O.W. Helmerhorst

Tweede beoordelaar: M. Dekker

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Bachelorwerkstuk Pedagogische Wetenschappen

Juni 2022

Abstract

This study aims to gain a better understanding of 1) the difference between mother-child attachment and father-child attachment, 2) the relationship between mother-child/father-child attachment and problem behavior of a child and whether 3) gender is as a moderator on this relationship. For this purpose, a quantitative study was conducted with a cross-sectional design. Using questionnaires and observations, data was collected from 104 intact families (104 mothers, 104 fathers and 104 children) from Rotterdam in the Netherlands. The extent of security in the attachment between mother-child and father-child was measured using the Attachment Q-set (Waters, 1987). The extent of problem behavior was measured using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ), completed by both parents (Goodman, 1997). The results of the paired t-test lead to the conclusion that the father-child attachment is on average more secure than de mother-child attachment. The results of the regression analyses show that the mother-child attachment is positive related to problem behavior reported by mother. The father-child attachment is not significantly related to problem behavior reported by father. In addition, the relationship between mother-child/ father-child attachment and problem behavior does not differ significantly for boys and girls. So, gender of the child is not a moderator on the relationship between attachment and problem behavior for both mothers and fathers. Limitations of this study relate to the fact that there was little diversity in the sample of parents, and to the use of an unreliable instrument for problem behavior (SDQ). Because this may have influenced the results, it is recommended for future research to recruit a more diverse sample of parents. Second, future research should ensure that problem behavior is measured using a reliable instrument. Possible explanations for unexpected results and implications for practice and policy are described in the discussion.

Inleiding

Hoewel er in de meeste gevallen geen problemen zijn in het gedrag van kinderen, herkent toch 11 procent van de ouders met een 3-18-jarig kind probleemgedrag bij zijn of haar kind (OJO, 2011). Probleemgedrag wordt gedefinieerd als een zich herhalend en aanhoudend patroon van negatief, opstandig, vijandig en agressief gedrag, die een belemmering vormt voor het dagelijks leven van een kind. Er wordt van probleemgedrag gesproken als het gedrag minimaal 6 maanden aanhoudt (Greenberg et al., 2000). Probleemgedrag uit zich in verschillende vormen en gradaties. Zo zijn er kinderen met emotionele problemen, dat zich uit in bijvoorbeeld onzekerheid of verdriet. Maar er zijn ook kinderen die hyperactief gedrag of problemen met leeftijdsgenoten vertonen (Goodman, 1997). Deze vormen van probleemgedrag zijn te onderscheiden in externaliserend en internaliserend probleemgedrag (Huisman et al., 2010). Druk of agressief gedrag past bij externaliserend probleemgedrag, terwijl emoties bij internaliserend probleemgedrag meer naar binnen zijn gericht. Dit gaat vaak gepaard met angsten, depressie of slecht slapen/eten. Hierdoor verschilt het per kind wat voor belemmeringen hij of zij ervaart. Een kind met externaliserend probleemgedrag kan bijvoorbeeld conflicten ervaren bij het aangaan van sociale contacten met leeftijdgenoten en een kind met internaliserend probleemgedrag kan last krijgen van somatische klachten zoals buikpijn of hoofdpijn. Er is niet één factor die bepaalt dat er problemen ontstaan in het gedrag van een kind, maar het gaat vaak om een combinatie van factoren. Omdat probleemgedrag op jonge leeftijd een grote kans geeft op blijvend probleemgedrag, of zelfs gedragsstoornissen en dit negatieve gevolgen heeft voor het kind zelf en de omgeving, is een vroegtijdige onderkenning en interventie noodzakelijk (Moffit, 1993; van Lier et al., 2003). Vandaar dat dit onderzoek de focus legt op een variabele die gerelateerd is aan probleemgedrag bij jonge kinderen.

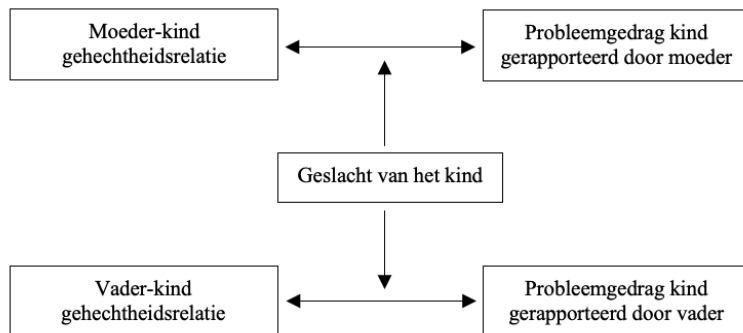
Eerder onderzoek heeft aangetoond dat de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind gerelateerd is aan probleemgedrag van het kind. Bowlby (1988), een Britse psychiater die bekend is om zijn theorieën over gehechtheid, stelt dat de gehechtheidsrelatie gaat om de band tussen kind en ouder. Volgens Bowlby hecht elk kind zich aan de ouders, maar de kwaliteit van deze gehechtheidsrelatie verschilt tussen kinderen. Verschillende onderzoekers suggereren dat de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind terug te zien is in de manier waarop het kind reageert op bronnen van bedreiging en uitdaging, en in de mate waarin het kind kan terugvallen op steun en troost van de ouders om hiermee om te gaan (Kobak et al., 2005). Bij een veilige gehechtheidsrelatie heeft het kind een basisvertrouwen in zichzelf en in de ouder ontwikkeld. Hij of zij weet uit eerdere ervaringen dat de ouder beschikbaar is voor steun en nabijheid wanneer het nodig is. Hierbij wordt het kind verdrietig wanneer het van de ouder wordt gescheiden, maar tegelijkertijd is er een vertrouwen dat de ouder terugkomt. Bowlby omschrijft het als een goede balans tussen een exploratiedrang en het opzoeken van de ouder. Kinderen die veilig zijn gehecht, hebben de neiging om een sterker gevoel van eigenwaarde en een grotere zelfredzaamheid te ontwikkelen naarmate ze ouder worden. Deze kinderen

zijn vaak onafhankelijker, presteren beter op school, hebben succesvolle sociale relaties en ervaren minder depressies en angsten (Young et al., 2019). Een veilige gehechtheidsrelatie wordt gecreëerd doordat ouders consequent en sensitief zijn voor de behoeften en signalen van hun kind (Bowlby, 1982). Kinderen met een onveilige gehechtheidsrelatie hebben daarentegen eerdere ervaringen waarbij steun en nabijheid van de ouder werd ontmoedigd, afgewezen of inconsequent beantwoord. Een onveilige gehechtheidsrelatie wordt gedefinieerd als een patroon waarin de ouder en kind minder emotioneel verbonden en betrokken zijn (Berk, 2013). Verschueren (1996) laat in een onderzoek zien dat onveilig gehechte kinderen meer sociaal-emotionele problemen vertonen. Ze hebben moeite met vertrouwen en hebben een lager zelfbeeld. Zegers et al. (2006) laten daarnaast in een onderzoek zien dat relatief veel kinderen met ernstige gedragsproblemen in een justitiële behandelinstelling een onveilige gehechtheidsrelatie hebben. Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) houdt jaarlijks cijfers en trends op het gebied van jeugd en opvoeding bij. Zij laten zien dat 30 tot 40% van alle gezonde, thuiswonende kinderen tussen de 1 en 12 jaar onveilig is gehecht (NJI, 2021).

Het doel van het onderzoek is om meer inzicht te krijgen in de mate waarin de gehechtheidsrelatie van zowel moeder-kind als vader-kind samenhangt met probleemgedrag bij een jong kind. Uit onderzoek blijkt dat individuele kenmerken van het kind invloed hebben op de relatie tussen een gehechtheid en probleemgedrag van het kind. Het geslacht van het kind is hierbij één van de kenmerken (Freeman et al., 2010). Daarom wordt ook de moderatie van geslacht van het kind getoetst op de relatie tussen de moeder-kind/ vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag (Figuur 1). Het inzicht in het geslacht van het kind als moderator op de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag van een jong kind, is nog niet compleet in de bestaande literatuur. Het huidige onderzoek gaat hiermee het inzicht van de vader als gehechtheidsfiguur vergroten. Dit kan van belang zijn voor het optimaliseren van interventies voor probleemgedrag bij jonge kinderen. De onderzoeksvraag luidt als volgt: *“Wat is de relatie tussen de gehechtheid van zowel moeder-kind als vader-kind en probleemgedrag gerapporteerd door moeder en vader van een 3-jarig kind, en is het geslacht van het kind hierbij een modererende factor?”*. De deelvragen die hieruit volgen zijn: 1) *“In hoeverre is er een verschil in de vader-kind gehechtheidsrelatie en de moeder-kind gehechtheidsrelatie?”*, 2) *“Wat is de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de moeder?”*, 3) *“Wat is de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de vader?”*, 4) *“Wordt de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de moeder gemodereerd door het geslacht van het kind?”* en 5) *“Wordt de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de vader gemodereerd door het geslacht van het kind?”*.

Figuur 1

Conceptueel model

Theoretisch kader

Verschil in gehechtheidsrelatie tussen moeders en vaders.

Volgens Bowlby (1958) plaatst een kind altijd één persoon aan de top van de hiërarchie, met betrekking tot de toenadering die het kind zoekt. Hij beweert dat deze persoon alleen de moeder is vanwege de borstvoeding die zij geeft en dat vaders geen rol spelen in gehechtheid. Omdat men ervan uitging dat de rol van de moeder dus vooral van belang is, heeft onderzoek met betrekking tot gehechtheid zich voor een lange tijd voornamelijk gericht op moeders. In de afgelopen decennia zijn verwachtingen wat betreft genderrollen in het ouderschap veranderd en is de vader-kind gehechtheidsrelatie vaker in onderzoek betrokken (Bretherton, 2010). In lijn met de publicatie van nieuwe inzichten over de vader als gehechtheidsfiguur, heeft Bowlby zijn theorie aangepast over de gehechtheidsrelatie tussen vader en kind. In deze aangepaste theorie heeft de vader-kind gehechtheidsrelatie een even hoge kwaliteit als de moeder-kind gehechtheidsrelatie (Bowlby, 1988). De Strange Situation procedure van Ainsworth (1969) toont daarnaast aan dat een 1-jarig kind, in de meeste gevallen, de voorkeur legt bij contact met de moeder wanneer hij of zij moe, hongerig of ziek is. Bij deze procedure wordt het kind voor een korte tijd gescheiden van de moeder. Aan de hand van de manier waarop het kind reageert wanneer de moeder terugkeert, kan de veiligheid van de gehechtheid worden bepaald. Uit dit experiment bleek dat kinderen ook troost accepteren van de andere ouder wanneer de moeder niet aanwezig is, wat betekent dat de andere ouder ook een rol speelt in gehechtheid. Andere onderzoeken bevestigen dat kinderen doorgaans beide ouders gebruiken als veilige basis en dat de mate van veiligheid van de ouder-kind gehechtheidsrelatie vergelijkbaar is voor moeders en vaders (Fox et al., 1991; Grossmann et al., 2002; Kochanska & Kim, 2013; Diener et al., 2002; Main & Weston, 1991; Dagan et al., 2021).

Verband tussen gehechtheid en probleemgedrag bij jonge kinderen.

De kern van Bowlby's gehechtheidstheorie was al dat scheiding met of onbeschikbaarheid van een ouder, blijvende effecten heeft op het psychosociaal functioneren van het kind (Bowlby, 1973). Een onveilige gehechtheidsrelatie vermindert het vermogen om met stress om te gaan en het vergroot

tegelijkertijd de kans dat een kind zich op een ongewenste manier gaat gedragen (Ainsworth et al., 1978). Volgens Bowlby zijn de zorgen die een kind mogelijk heeft over de beschikbaarheid van een ouder, de basis voor bepaalde angsten. Het gebrek aan beschikbaarheid van de ouder draagt bij aan een onveilige gehechtheidsrelatie, wat vervolgens is gerelateerd aan negatieve verwachtingen van het kind over zichzelf en van en anderen. Deze negatieve verwachtingen staan het kind in de weg om de wereld met vertrouwen te verkennen en wanneer het wordt geconfronteerd met lastige situaties, deze effectief aan te pakken of hierbij hulp te zoeken (Bowlby, 1973, p. 208). Bowlby beweert daarom dat verstoringen in de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind een grote oorzaak zijn voor het ontwikkelen van probleemgedrag bij kinderen. Na de introductie van Bowlby's ideeën over de gehechtheid, hebben vele onderzoeken zich gericht op de relatie tussen de ouder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij jonge kinderen. Voor een lange tijd werden moeders gezien als verzorgers van de kinderen en vaders als kostwinners van het gezin, waardoor de rol van de vader als gehechtheidsfiguur niet werd erkent. Hierdoor heeft het merendeel van deze onderzoeken zich slechts gericht op de moeder-kind gehechtheidsrelatie, en is de vader-kind gehechtheidsrelatie uitgesloten.

Hoewel meerdere onderzoeken een significante positieve relatie laten zien tussen een onveilige moeder-kind gehechtheidsrelatie en internaliserend probleemgedrag (Bohlin et al., 2000; Brumariu & Kerns, 2010; Manassis et al., 1995), zijn er ook onderzoeken uitgevoerd waarin dit verband niet naar voren komt (DeMulder et al., 2000; Stams et al., 2002). Vanwege deze inconsistente resultaten zijn er meta-analyses uitgevoerd om een overzicht te krijgen van de relatie tussen gehechtheid en internaliserend probleemgedrag. Uit de meta-analyses van Madigan et al. (2013) en Groh et al. (2012) volgt de conclusie dat er in een kleine tot middelgrote mate een positieve relatie bestaat tussen een onveilige moeder-kind gehechtheidsrelatie en internaliserend probleemgedrag van het kind. Een onveilige gehechtheidsrelatie tussen moeder en kind is gerelateerd aan depressie en angst, evenals sociaal isolement en terugtrekking bij het kind.

Een andere review, over de relatie tussen gehechtheid en internaliserend probleemgedrag, heeft wel een overzicht gemaakt van verschillende onderzoeken waarin zowel de moeder-kind gehechtheidsrelatie als de vader-kind gehechtheidsrelatie zijn meegenomen (Kochanska & Kim, 2013). Hieruit blijkt, ondanks het schaars aantal onderzoeken met vaders, dat een onveilige vader-kind gehechtheidsrelatie in een vergelijkbare mate gerelateerd is aan internaliserend probleemgedrag van het kind als de moeder-kind gehechtheidsrelatie. Er bestaat dus ook een positieve relatie tussen een onveilige gehechtheidsrelatie tussen vader-kind en probleemgedrag (Brumariu & Kerns; 2010; Suess et al., 1992; Main & Weston, 1981). De meta-analyse van Fearon et al. (2010) heeft de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en externaliserend probleemgedrag van het kind onderzocht. Hieruit volgt de conclusie dat er een positieve relatie bestaat tussen een onveilige moeder-kind gehechtheidsrelatie en externaliserend probleemgedrag. Een onveilige gehechtheidsrelatie tussen moeder en kind is gerelateerd aan de ontwikkeling van meer agressief en antisociaal gedrag bij het

kind (Juffer, 2010; Main & Weston, 1981). Echter, het onderzoek van Bates et al, 1985 toont aan dat de kwaliteit van de moeder-kind gehechtheidsrelatie geen voorspeller is voor probleemgedrag.

Moderatie van het geslacht van het kind op de relatie tussen de moeder-kind/vader gehechtheidsrelatie en probleemgedrag van het kind

Verschillende onderzoeken hebben gekeken naar het geslacht van het kind als moderator op de relatie tussen de gehechtheid en probleemgedrag van het kind. Deze onderzoeken hebben vooral betrekking tot moeders. In de meta-analyse van Fearon et al. (2010) zijn er ruim 60 onafhankelijke onderzoeken geanalyseerd die gehechtheid, gemeten met behulp van gestandaardiseerde observatie-instrumenten, hebben gerelateerd aan externaliserend probleemgedrag bij kinderen. Uit deze meta-analyse blijkt dat de relatie tussen een onveilige moeder-kind gehechtheidsrelatie en externaliserend probleemgedrag sterker positief is voor jongens dan voor meisjes. Hetzelfde komt naar voren voor de relatie tussen een onveilige moeder-kind gehechtheidsrelatie en internaliserend probleemgedrag in de meta-analyse van Madigan et al. (2013). Dit resultaat is niet in lijn met de meta-analyse van Groh et al. (2012), waarin de moderatie van het geslacht van het kind niet significant is op de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en internaliserend probleemgedrag van het kind. Wel geven zij in deze meta-analyse de kanttekening dat er slechts een klein aantal artikelen zijn meegenomen waarin de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag apart is onderzocht voor jongens en meisjes. Daarom moeten de resultaten uit dit onderzoek, wat betreft de moderator 'geslacht van het kind' op de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en internaliserend probleemgedrag van het kind, met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Het onderzoek van Kochanska & Kim (2013) heeft het geslacht van het kind als moderator getoetst op de relatie gehechtheid en probleemgedrag voor beide ouders. Hieruit volgt dat het geslacht van het kind geen significante moderator is op de relatie tussen moeder-kind/ vader-kind gehechtheid en probleemgedrag. Dit is een longitudinaal onderzoek waarbij de moeder-kind/ vader-kind gehechtheidsrelaties zijn gemeten op het moment dat het kind 15 maanden oud was. Het probleemgedrag van het kind is gemeten aan de hand van onderrapportages op de momenten dat het kind 8 jaar oud was.

Hypothesen

Op basis van de resultaten van eerder onderzoek is de hypothese voor deelvraag 1) *“In hoeverre is er een verschil in de vader-kind gehechtheidsrelatie en de moeder-kind gehechtheidsrelatie?”* dat er geen verschil bestaat in de mate van veiligheid tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en de vader-kind gehechtheidsrelatie (Fox et al., 1991; Grossmann et al., 2002; Kochanska & Kim, 2013; Diener et al., 2002; Main & Weston, 1991; Dagan et al., 2021). De hypothese voor deelvraag 2) *“Wat is de relatie tussen gehechtheidsrelatie moeder-kind en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de moeder?”* is dat een lagere veiligheidsscore op de moeder-kind gehechtheid samengaat met een hogere score op probleemgedrag

(Madigan et al., 2013; Groh et al. 2012; Fearon et al., 2010). De verwachting voor deelvraag 3) “*Wat is de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de vader?*” is dat een lagere veiligheidsscore op de vader-kind gehechtheid samengaat met een hogere score op probleemgedrag (Kochanska & Kim, 2013; Brumariu & Kerns, 2010; Suess et al., 1992; Main & Weston, 1981). Voor deelvraag 4) “*Wordt de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de moeder gemodereerd door het geslacht van het kind?*” en voor deelvraag 5) “*Wordt de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de vader gemodereerd door het geslacht van het kind?*” is de verwachting dat de relaties sterker zijn voor jongens dan voor meisjes (Fearon et al., 2010; Madigan et al., 2013; Kochanska & Kim, 2013).

Wetenschappelijke relevantie

Er is al veel bekend over de relatie tussen de gehechtheid en probleemgedrag van het kind. Veel empirische onderzoeken hebben zich echter gericht op moeders, waardoor er minder informatie beschikbaar is over deze relatie met betrekking tot beide ouders uit hetzelfde gezin. Brumariu en Kerns (2010) schrijven zelfs “Het meten van gehechtheid aan beide ouders is eerder uitzondering dan norm in de beschikbare literatuur”. In de meta-analyses van Fearon et al. (2010) en Madigan et al. (2013) was het niet mogelijk om zowel moeders als vaders mee te nemen, doordat er zo weinig onderzoeken bestaan die de vader-kind gehechtheidsrelatie hebben onderzocht. Met het oog op de groeiende rol van vaders in de opvoeding, is er een dringende behoefte om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag van het kind (Pleck, 2010). Het huidige onderzoek is hier een aanvulling op, door beide ouders uit hetzelfde gezin te betrekken.

Daarnaast is de moderator ‘geslacht van het kind’ aanzienlijk vaker getoetst op de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag van het kind, dan op de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag van het kind. Ondanks dat het onderzoek van Kochanska & Kim (2013) deze moderatie voor zowel moeders als vaders heeft getoetst, is het inzicht in het geslacht van het kind als moderator op de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag voor beide ouders uit hetzelfde gezin nog niet compleet. Allereerst omdat een enkel onderzoek niet voldoende is om een uitspraak hierover te doen. Daarnaast heeft het onderzoek van Kochanska & Kim (2013) gebruik gemaakt van een longitudinaal design, waardoor er sprake is van uitval in de participantengroep. De gehechtheid is namelijk gemeten aan de hand van 101 kinderen ($N = 101$) en het probleemgedrag is gemeten aan de hand van 87 kinderen ($N = 87$). Hierdoor is het mogelijk dat belangrijke participanten zijn uitgevallen en dat er bias is opgetreden. Vanwege het gebruik van een cross-sectioneel design, is er geen sprake van uitval in het huidige onderzoek. Dit draagt bij aan het verkrijgen van een valide resultaat met betrekking tot de vraag of de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag van het kind wordt gemodereerd door het geslacht van het

kind. Wanneer er een completer inzicht is verkregen in deze moderatie, kan er een beter passende interventie worden gegeven.

Methode

Participanten

Het 3HOEK onderzoek heeft data verzameld van 104 gezinnen die een 3-jarig kind hebben. De gezinnen komen uit Rotterdam en omstreken. Het onderzoek, uitgevoerd door de Erasmus Universiteit Rotterdam, is geïnteresseerd in de rol van de vader én de moeder in de opvoeding van kinderen. Vandaar dat beide ouders hebben geparticipeerd. Het huidige onderzoek maakt gebruik van de data van dit onderzoek. Voor de werving van de 104 gezinnen (104 moeders, 104 vaders en 104 kinderen) is er gebruik gemaakt van een convenience sample, waarbij op willekeurige locaties en op een willekeurige wijze participanten zijn verworven. Als eis moesten de ouders allereerst een 3-jarig kind hebben. Daarnaast moest het gezin intact zijn en dus tot hetzelfde huishouden behoren. Tenslotte moesten de beide ouders van zowel de participerende moeder als de participerende vader in Nederland geboren zijn. De participerende moeders hadden een gemiddelde leeftijd van 33.58 jaar ($SD = 4.67$) en bij de vaders lag de gemiddelde leeftijd op 36.59 jaar ($SD = 5.26$). Van de 104 kinderen die meededen aan het onderzoek, waren er 51 jongens en 53 meisjes. De gemiddelde leeftijd van de kinderen was 41.43 maanden. In totaal waren 53 gezinnen hoog opgeleid (moeder en vader hebben minimaal een HBO opleiding afgerond) en 51 gezinnen laag opgeleid (moeder en vader hebben beiden geen hogere opleiding dan MBO afgerond).

Procedure

Het verzamelen van de data heeft plaatsgevonden tussen april 2018 en januari 2020. Deze verzameling werd uitgevoerd door twee getrainde observatoren die de gezinnen thuis bezochten. Hierbij beoordeelde één observator, gedurende twee uur, de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind aan de hand van de Attachment Behavior Q-Sort (Waters, 1987). De tweede observator hield zich bezig met de instructies van de spelopdrachten en maakte video-opnames. Dit werd afzonderlijk gedaan voor de vader en de moeder en de observatoren wisselden van rol tussen de vader-kind sessie en de moeder-kind sessie. Gedurende het eerste halfuur kregen de ouders de opdracht om, apart van elkaar, een vragenlijst in te vullen via een tablet. Hierbij hielden de observatoren zich afzijdig, waardoor ze dus geen invloed uit konden oefenen op de ouders bij het invullen van de vragenlijst. Het kind kreeg de opdracht om voor zichzelf te gaan spelen.

Na het afronden van de vragenlijst kreeg de ouder de opdracht om verschillende spelopdrachten uit te voeren met het kind, waarbij de andere ouder niet aanwezig was. Deze bestonden uit 1) vrij spel zonder speelgoed, 2) blokken bouwen, 3) 'etch-a-sketch', 4) stiertje rijden en 5) sokworstelen. De observaties werden voor alle ouders in het onderzoek in deze volgorde uitgevoerd. Voor het vrij spel zonder speelgoed gaf de observator één instructie, namelijk dat het gebruiken van

speelgoed niet toegestaan was. Dit spel duurde 5 minuten. Voor het spelen met bouwstenen was de instructie aan de eerste ouder om samen een toren te bouwen en aan de tweede ouder om samen een huis te bouwen. Om een leereffect bij het kind te voorkomen werd er dus een andere instructie gegeven tijdens de moeder-kind sessie dan bij de vader-kind sessie. De instructies hadden een gelijke moeilijkheidsgraad en duurde beide 3 minuten. Bij het 'etch-a-sketch' spel kreeg de eerste ouder de instructie om samen met het kind een eenvoudig huis te tekenen en de tweede ouder kreeg de instructie om een pijl tekenen met het kind. Hierbij gaf de observator een voorbeeld met behulp van een afbeelding van een huis of een pijl. Om het leereffect te voorkomen, voerde het kind bij dit spel dus ook niet twee keer dezelfde taak uit. De instructies waren wel vergelijkbaar in moeilijkheidsgraad. Het 'etch-a-sketch' spel duurde 4 minuten. Voor het stiertje rijden moest de ouder op handen en knieën op de grond zitten. Het kind kreeg de opdracht om op de rug van de ouder te klimmen. De bedoeling was dat het kind zo lang mogelijk op de rug bleef zitten, terwijl de ouder het kind van de rug af moest proberen te schudden/wiebelen. De spelopdracht duurde minimaal 1 minuut, maar werd niet gestopt wanneer de ouder en het kind voor een langere tijd speelden. Het spel eindigde wanneer de ouder en het kind zelf stopten. Tenslotte was de instructie voor het sokkenworstelen dat zowel ouder als kind op handen en knieën moest zitten. De bedoeling was om de sokken van elkaar af te pakken en de eigen sokken te behouden. De instructeur (tweede observator) startte de spelopdracht aan de hand van het startsignaal "ready, steady, GO". Deze spelopdracht duurde ook minimaal 1 minuut, of minstens twee pogingen om een sok van de ander af te pakken, maar werd niet gestopt wanneer de ouder en het kind voor een langere tijd speelden of als er meer dan twee pogingen gedaan waren. Het spel eindigde wanneer de ouder en het kind zelf stopten. In ruil voor deelname aan het onderzoek, ontving iedere ouder een tegoedbon van 100 euro. Ook kreeg het kind een kleine beloning (LEGO-doos, prentenboek of dokterset). De ethische commissie van de afdeling bestuurskunde en sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam heeft goedkeuring gegeven voor het onderzoek. Alle ouders hebben toegestemd om deel te nemen aan het onderzoek via een 'informed consent'.

Meetinstrumenten

Ouder-kind gehechtheidsrelatie. Om de onderzoeksvraag te beantwoorden wordt er voor de onafhankelijke variabele, de gehechtheid van het kind, gebruik gemaakt van de Attachment Q-set, waarbij de gehechtheidsrelatie van moeder-kind en vader-kind is bepaald aan de hand van 90 items (Waters, 1987). Voorbeelden van items uit de AQS zijn: "*Wanneer het kind verdrietig is, accepteert hij of zij troost van anderen volwassenen dan de moeder*" of "*Wanneer het kind verdrietig is door het vertrek van de moeder, blijft hij huilen of wordt zelfs boos*". Na afloop sorteerde de observator op een evenredige manier de 90 items over de 9 beoordelingsmogelijkheden, variërend van '1 = klopt het allerslechts' naar '9 = klopt het allerbest'. Hierdoor bestond iedere stapel uit 10 items. Vervolgens werd er per kind een veiligheidsscore berekend door de individuele Q-sort itemscores te correleren met het criterium voor het theoretisch meest veilig kind. Dit criterium is bepaald door acht

deskundigen. Een veiligheidsscore van +1.00 geeft een perfect veilig kind weer en een veiligheidsscore van -1.00 geeft een meest onveilig kind weer. Een hogere veiligheidsscore op de AQS indiceert dus een veiligere gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind. De observatoren die de AQS afnamen, zijn getraind door de hoofdonderzoeker, die is getraind door een expert op de AQS. Om vast te stellen dat de observatoren betrouwbaar waren om zelfstandig te coderen na de training, moesten de scores van drie huisbezoeken in 80% van de items overeenkomen met de scores van de hoofdonderzoeker. Daarnaast is de inter-beoordelaarsbetrouwbaarheid vastgesteld door in 20% van de 208 gehechtheidsrelaties die zijn geobserveerd, met twee observatoren te observeren in plaats van met één. De overeenstemming tussen de twee observatoren varieerden tussen de .71 en .85.

Probleemgedrag kind. De afhankelijke variabele, het probleemgedrag van het kind, is gemeten aan de hand van de Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ; Goodman, 1997) die zowel is ingevuld door vader als moeder. Hierbij wordt er gekeken naar het totaal probleemgedrag, dat bestaat uit 4 subschalen. Subschaal 1 heeft betrekking op hyperactiviteit/ aandachtstekort. Een voorbeeld van een item binnen deze subschaal is of het kind constant aan het wiebelen of friemelen is. Subschaal 2 heeft betrekking op emotionele problemen. Een item binnen deze subschaal is of het kind klaagt over hoofdpijn, buikpijn of misselijkheid. Verder heeft subschaal 3 betrekking op problemen met leeftijdsgenoten. Denk hierbij aan de vraag of het kind minstens één goede vriend of vriendin heeft. Tenslotte heeft subschaal 4 betrekking op gedragsproblemen. Een item binnen deze subschaal is of het kind vaak vecht met andere kinderen of andere kinderen pest. Elke subschaal bestaat uit 5 items, wat een totaal geeft van 20 items. De ouder moet bij elk item het gedrag van het kind beoordelen door te antwoorden met '0 = niet waar', '1 = een beetje waar' of '2 = zeker waar'. De ouder moet het gedrag baseren op de afgelopen 6 maanden.

Om alle items dezelfde kant op te laten wijzen, moeten een aantal items gehercodeerd worden zodat '2 = zeker waar' probleemgedrag indiceert. Dit gaat om item 7, 11, 14, 21 en 25. Om een totaalscore te berekenen van het totaalprobleemgedrag wordt er eerst een gemiddelde score per subschaal berekent. Dit gemiddelde wordt vermenigvuldigd met 5. Door vervolgens deze gemiddelde scores van de vier subschalen bij elkaar op te tellen wordt de totaalscore van probleemgedrag verkregen. Voor iedere moeder en vader wordt er apart een totaalscore van probleemgedrag berekent. De Cronbach's alpha van de totaalscore probleemgedrag is 0.49 voor de door de moeders ingevulde items en 0.52 voor de door de vaders ingevulde items. Volgens de richtlijnen van de interne consistentie is de betrouwbaarheid van de vragenlijst niet voldoende (Agresti & Finlay, 2018). Ook na het verwijderen van één van de subschalen binnen 'totaal probleemgedrag' blijft de betrouwbaarheid laag, terwijl onderzoek wel degelijk heeft bewezen dat het een betrouwbaar en valide vragenlijst is (Muris et al., 2003). Vanwege de lage betrouwbaarheid van de vragenlijst in dit onderzoek, wordt er rekening gehouden met het feit dat de kans op vertekende resultaten aanzienlijk is.

Geslacht kind. Het geslacht van het kind wordt bepaald aan de hand van het antwoord op de vraag ‘Wat is het geslacht van het 3-jarige kind met wie u meedoet aan dit onderzoek?’. Hierbij staat ‘1’ voor jongen en ‘2’ voor meisje.

Data-analyse

Voor deelvraag 1) *“In hoeverre is er een verschil in de vader-kind gehechtheidsrelatie en de moeder-kind gehechtheidsrelatie?”* wordt er met behulp van een gepaarde t-toets het gemiddelde van de vader-kind gehechtheidsrelaties vergeleken met het gemiddelde van de moeder-kind gehechtheidsrelaties. Voor deelvraag 2) *“Wat is de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de moeder?”* wordt er een enkelvoudige regressieanalyse uitgevoerd waarbij de ‘moeder-kind gehechtheidsrelatie’ de onafhankelijke variabele is en ‘probleemgedrag gerapporteerd door de moeder’ de afhankelijke variabele. Voor deelvraag 3) *“Wat is de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de vader?”* wordt de enkelvoudige regressieanalyse herhaald voor vaders. Hierbij is de ‘vader-kind gehechtheidsrelatie’ de onafhankelijke variabele en ‘probleemgedrag gerapporteerd door de vader’ de afhankelijke variabele. Om antwoord te krijgen op deelvraag 4) *“Wordt de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de moeder gemodereerd door het geslacht van het kind?”* wordt er een regressieanalyse uitgevoerd met de Hayes process macro. Hierbij is de ‘moeder-kind gehechtheidsrelatie’ de onafhankelijke variabele en ‘probleemgedrag gerapporteerd door de moeder’ de afhankelijke variabele. Als moderator wordt het geslacht van het kind toegevoegd. Voor deelvraag 5) *“Wordt de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de vader gemodereerd door het geslacht van het kind?”* is de ‘vader-kind gehechtheidsrelatie’ de onafhankelijke variabele en ‘probleemgedrag gerapporteerd door de vader’ de afhankelijke variabele. Als moderator wordt het geslacht van het kind toegevoegd. Om na te gaan of het geslacht van het kind een moderatie is in de relatie tussen de ouder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag, wordt er gekeken of de interactievariabele ‘moeder-kind/vader-kind gehechtheidsrelatie’ en ‘geslacht van het kind’ significant gerelateerd is aan probleemgedrag gerapporteerd door moeder/vader.

Preliminair analyse

Voordat er met de data-analyse wordt gestart, worden er eerst een aantal assumpties gecheckt. Allereerst is het van belang dat eventuele missende waarden op itemniveau worden bekeken. Door frequentietabellen te genereren, zijn deze missende waarden zichtbaar. Hieruit blijkt dat er bij de vaders 1 missende waarde is voor item 13 en bij moeders 1 missende waarde voor item 25. Deze waarden worden vervolgens via de optie ‘*estimation maximisation*’ geschat door SPSS. Voor het vergelijken van de moeder-kind en de vader-kind gehechtheidsrelaties, wordt er een gepaarde t-toets uitgevoerd. Deze gepaarde t-toets veronderstelt dat het verschil tussen de twee metingen normaal

verdeeld is. De Q-Q plot, die de verschillcores laat zien, toont aan dat er sprake is van een normaalverdeling, dus dat er aan de eerste assumptie is voldaan (Bijlage 1, Figuur 1). Met name wanneer de verschillcores kleiner zijn, is er een sterke normaalverdeling zichtbaar. Voor deelvraag 2 en 3 wordt de relatie bekeken tussen de moeder-kind/ vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag van het kind. Dit gebeurt aan de hand van een regressieanalyse, die allereerst moet voldoen aan de assumptie van een normaalverdeling. Figuur 2 en Figuur 3 (Bijlage 1) laten zien dat de afhankelijke variabele, probleemgedrag van het kind, voor zowel moeders als vaders ongeveer normaal is verdeeld. Daarnaast moet worden voldaan aan de assumptie van lineariteit. Hiervoor wordt er in de scatterplots gecheckt of de residuen gelijk zijn verdeeld rondom de lijn 0. Figuur 2 en 3 (Bijlage 1) tonen aan dat er bij zowel moeders als vaders sprake is van één outlier, maar dat het gemiddelde wel rond de lijn 0 ligt. Daarmee is er ook voldaan aan de assumptie van lineariteit.

Resultaten

In Tabel 1 wordt de beschrijvende statistiek weergegeven voor de variabelen gehechtheid, probleemgedrag en geslacht van het kind. Dit is apart gedaan voor moeders en vaders voor de variabele gehechtheid en de variabele probleemgedrag. De gemiddelde score van de gehechtheid tussen moeder-kind is $M = .40$. Het gemiddelde voor de vader-kind gehechtheid is $M = .45$. Moeders rapporteren het probleemgedrag gemiddeld met een waarde van $M = 8.9$ en vaders met een waarde van $M = 8.6$. In de tabel is daarnaast te zien dat 48% van de participerende kinderen bestond uit jongens en 50% uit meisjes.

Tabel 1

Beschrijvende statistiek moeder-kind/vader-kind gehechtheidsrelatie, probleemgedrag gerapporteerd door moeder/vader en geslacht van het kind

	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Moeder-kind gehechtheidsrelatie (N = 104)	.36	.78	.40	.23
Vader-kind gehechtheidsrelatie (N = 104)	-.38	.83	.45	.22
Probleemgedrag gerapporteerd door moeder (N = 104)	1.0	21	8.85	4.45
Probleemgedrag gerapporteerd door vader (N = 104)	1.0	22	8.62	4.21
Geslacht van het kind	Frequentie		Percentage	
Jongen	51		48%	
Meisje	53		50%	

Tabel 2 laat de correlaties zien van alle variabelen onderling. Er is een significante positieve correlatie gevonden tussen ‘vader-kind gehechtheidsrelatie en ‘moeder-kind gehechtheidsrelatie’ ($r = .44, p < .001$). Een hogere score op de gehechtheid tussen vader-kind is dus gerelateerd aan een hogere score op gehechtheid tussen moeder-kind. Ook is er een significante positieve correlatie gevonden tussen ‘probleemgedrag gerapporteerd door vader’ en ‘probleemgedrag gerapporteerd door moeder’ ($r = .45, p < .001$). Een hogere score op probleemgedrag gerapporteerd door vader is dus gerelateerd aan een hogere score op probleemgedrag gerapporteerd door moeder. Tot slot is er een significante negatieve correlatie gevonden tussen ‘moeder-kind gehechtheidsrelatie’ en ‘probleemgedrag gerapporteerd door moeder’ ($r = -.25, p < .05$). Een hogere score op de gehechtheid tussen moeder-kind is gerelateerd aan een hogere score op probleemgedrag gerapporteerd door moeder.

Tabel 2

Correlaties tussen moeder-kind/ vader-kind gehechtheidsrelatie, probleemgedrag gerapporteerd door moeder/ vader en het geslacht van het kind

	1	2	3	4
1. Moeder-kind Gehechtheidsrelatie	-			
2. Vader-kind gehechtheidsrelatie	.44**	-		
3. Probleemgedrag gerapporteerd door moeder	-.25*	-.17	-	
4. Probleemgedrag gerapporteerd door vader	-.03	-.01	.45**	-

* $p < .05$ (2-tailed)

** $p < .01$ (2-tailed)

Verskil in de gehechtheidsrelatie tussen moeder-kind en vader-kind

Voor onderzoeksvraag 1) “*In hoeverre is er een verschil in de vader-kind gehechtheidsrelatie en de moeder-kind gehechtheidsrelatie?*” is er een gepaarde t-toets uitgevoerd met de variabelen ‘moeder-kind gehechtheidsrelatie’ en ‘vader-kind gehechtheidsrelatie’. Het verschil tussen de gehechtheidsrelaties van moeder-kind en vader-kind is significant ($t(103) = 2.40; p = .02$). De vader-kind gehechtheidsrelatie heeft een hogere gemiddelde score ($M = .45$) dan de moeder-kind gehechtheidsrelatie ($M = .40$), wat betekent dat de vader-kind gehechtheidsrelatie gemiddeld veiliger is dan de moeder-kind gehechtheidsrelatie. Dit is niet in lijn met de hypothese, omdat de verwachting was dat er geen verschil bestaat tussen de gehechtheidsrelaties van moeder-kind en vader-kind.

Relatie tussen moeder-kind gehechtheidrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door moeder

De tweede onderzoeksvraag is: “*Wat is de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de moeder?*”. De resultaten van de regressieanalyse met de variabelen ‘moeder-kind gehechtheidsrelatie’ en ‘probleemgedrag gerapporteerd door moeder’ in model 1a (Tabel 3) laten zien dat er een significant negatieve relatie bestaat tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de moeder ($\beta = -4.75, t(103) = -2.58, p = .011, 95\% \text{ BHI } [-8.29, -1.10]$). Hoe hoger de score op de moeder-kind gehechtheidsrelatie, hoe lager de moeder het probleemgedrag van haar 3-jarige kind rapporteert. Dit resultaat is in lijn met de hypothese dat een veiligere moeder-kind gehechtheidsrelatie gerelateerd is

aan minder probleemgedrag van het kind. De proportie verklaarde variantie van model 1a is 6.0% ($R^2 = .06$). De moeder-kind gehechtheidsrelatie verklaart dus voor 6.0% het probleemgedrag gerapporteerd door de moeder.

Relatie tussen vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door vader

De derde onderzoeksvraag is: *“Wat is de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de vader?”*. De resultaten van de regressieanalyse met de variabelen ‘vader-kind gehechtheidsrelatie’ en ‘probleemgedrag gerapporteerd door vader’ in model 2a (Tabel 4) laten zien dat er geen significante relatie is tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en het probleemgedrag gerapporteerd door de vader ($\beta = -.11$, $t(103) = -.06$, $p = .95$, 95% BHI [-3.91, -3.68]). Dit is niet in lijn met de hypothese, omdat de verwachting was dat een veiligere vader-kind gehechtheidsrelatie gerelateerd is aan minder probleemgedrag van het kind. De proportie verklaarde variantie van model 2a is 0% ($R^2 = .00$), wat betekent dat de vader-kind gehechtheidsrelatie helemaal niet verklaart hoe de vader het probleemgedrag rapporteert.

Moderator ‘geslacht van het kind’ op de relatie de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de moeder

Voor onderzoeksvraag 4) *“Wordt de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de moeder gemodereerd door het geslacht van het kind?”* is er een regressieanalyse uitgevoerd met de variabelen ‘moeder-kind gehechtheidsrelatie’, ‘probleemgedrag gerapporteerd door moeder’ en de moderator ‘geslacht van het kind’. De resultaten in model 1b (Tabel 3) laten zien dat het geslacht van het kind geen significante moderator is ($\beta = -4.15$, $t(103) = -1.05$, $p = .30$, 95% BHI [-11.99, 3.70]). De relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door moeder is dus niet verschillend voor jongens en meisjes. Dit is niet in lijn met de hypothese, omdat de verwachting was dat de relatie sterker is voor jongens dan voor meisjes. De proportie verklaarde variantie van dit model (model 1b) is 8% ($R^2 = 0.08$). Dit betekent dat het model voor 8% het probleemgedrag gerapporteerd door moeder verklaart, wat hoger is dan het model (model 1a) waarin de moderator ‘geslacht van het kind’ niet is opgenomen.

Moderator ‘geslacht van het kind’ op de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de vader

Voor onderzoeksvraag 5) *“Wordt de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de vader gemodereerd door het geslacht van het kind?”* is er een regressieanalyse uitgevoerd met de variabelen ‘vader-kind gehechtheidsrelatie’, ‘probleemgedrag gerapporteerd door vader’ en de moderator ‘geslacht van het kind’. Uit de resultaten in model 2b (Tabel 4) blijkt dat het geslacht van het kind geen significante moderator is ($\beta = -.27$, $t(103) = -.07$, $p = .95$, 95% BHI [-8.39, 7.86]). De relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door vader is dus niet verschillend voor jongens en meisjes. Omdat de verwachting was

dat deze relatie sterker wel is voor jongens dan voor meisjes, is dit resultaat niet in lijn met de hypothese. De proportie verklaarde variantie van dit model (model 2b) is 1% ($R^2 = 0.01$). Dit betekent dat het model voor 1% het probleemgedrag gerapporteerd door vader verklaart, wat enigszins hoger is dan het model (model 2a) waarin de moderator 'geslacht van het kind' niet is opgenomen.

Tabel 3

Regressiemodellen met de onafhankelijke variabele 'moeder-kind gehechtheidsrelatie', afhankelijke variabele 'probleemgedrag gerapporteerd door moeder' en moderator 'geslacht van het kind'

Probleemgedrag gerapporteerd door moeder				
Model 1a				
	<i>B</i>	β	SE	95% BHI
Constant	10.72**		.84	[9.05;12.39]
Moeder-kind gehechtheidsrelatie	-4.75*	-.25	1.84	[-8.39;-1.10]
R^2	.06			
F	6.67			
Model 1b				
	<i>B</i>	β	SE	95% BHI
Constant	9.32**		2.54	[4.28;14.36]
Moeder-kind gehechtheidsrelatie	1.33		5.77	[-10.10;12.77]
Geslacht van het kind	1.06		1.85	[-2.60;4.72]
Moeder-kindgehechtheid*geslachtkind	-4.15		3.95	[-11.99;3.70]
R^2	.08			
F	2.75			

Noot. $N = 104$. BHI = Betrouwbaarheidsinterval. * $p < .05$. ** $p < .001$

Tabel 4

Regressiemodellen met de onafhankelijke variabele ‘vader-kind gehechtheidsrelatie’, afhankelijke variabele ‘probleemgedrag gerapporteerd door vader’ en moderator ‘geslacht van het kind’

Probleemgedrag gerapporteerd door vader				
Model 2a				
	<i>B</i>	β	SE	95% BHI
Constant	8.68**		.96	[6.78;10.58]
Vader-kind gehechtheidsrelatie	-.11	-.01	1.91	[-3.91;3.68]
<i>R</i> ²	.00			
<i>F</i>	.00			
Model 2b				
	<i>B</i>	β	SE	95% BHI
Constant	9.81**		2.89	[4.09;15.54]
Vader-kind gehechtheid	.70		5.88	[-10.96;12.35]
Geslacht van het kind	-.87		2.08	[-4.99;3.25]
Vader-kindgehechtheid*geslachtkind	-.27		4.10	[-8.39;7.86]
<i>R</i> ²	.01			
<i>F</i>	.46			

Noot. *N* = 104. BHI = Betrouwbaarheidsinterval. **p* < .05. ***p* < .001

Discussie

Het doel was om meer inzicht te krijgen in de mate waarin gehechtheid tussen ouder en kind samenhangt met het probleemgedrag van het kind, en op de vraag of het geslacht van het kind een significante moderator is op deze relatie. Voor de eerste onderzoeksvraag “*In hoeverre is er een verschil in de vader-kind gehechtheidsrelatie en de moeder-kind gehechtheidsrelatie?*” tonen de resultaten aan dat de vader-kind gehechtheidsrelatie gemiddeld veiliger is dan de moeder-kind gehechtheidsrelatie. Het antwoord op onderzoeksvraag 2) “*Wat is de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de moeder?*” is dat er een significant negatieve relatie bestaat tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en het probleemgedrag gerapporteerd door de moeder. Voor onderzoeksvraag 3) “*Wat is de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de vader?*” tonen de resultaten aan dat de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en het probleemgedrag gerapporteerd door de vader niet significant is. Het antwoord op onderzoeksvraag 4) “*Wordt de relatie tussen de moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door*

de moeder gemodereerd door het geslacht van het kind?” en onderzoeksvraag 5) *“Wordt de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door de vader gemodereerd door het geslacht van het kind?”* is dat het geslacht van het kind geen significante moderator is op de relatie tussen de moeder-kind/ vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag van het kind.

Niet alle resultaten zijn in lijn zijn met de vooraf opgestelde hypothesen. Voor de eerste onderzoeksvraag *“In hoeverre is er een verschil in de vader-kind gehechtheidsrelatie en de moeder-kind gehechtheidsrelatie?”* toont dit onderzoek aan dat de vader-kind gehechtheidsrelatie gemiddeld veiliger is dan de moeder-kind gehechtheidsrelatie. Het is belangrijk om te vermelden dat de moeder-kind gehechtheidsrelatie zeker niet laag scoort wat betreft de mate van veiligheid. Hoewel het resultaat van een gemiddeld veiligere vader-kind gehechtheidsrelatie tegen de verwachting in is, is er wel een mogelijke verklaring voor. Het huidige onderzoek heeft zich slechts gericht op gezinnen uit omgeving Rotterdam. Uit cijfers van het CBS blijkt dat de gemeente Rotterdam tot de armste gemeente in Nederland behoort (CBS, 2021). Het is aannemelijk dat gezinnen die hiertoe behoren niet genoeg geld hebben voor kinderopvang. Omdat uit onderzoek, in verschillende Europese landen, blijkt dat vrouwen binnen een gezin over het algemeen de verzorgende taken rondom het kind en het huishouden op zich nemen (Gurkan et al., 2021), is het aannemelijk dat moeder thuisblijft voor de kinderen en vader kostwinner is. Moeder brengt hierdoor veel tijd door met haar kind, maar is tegelijkertijd verantwoordelijk voor veel taken binnen het gezin. Moeders hebben hierdoor veel ballen tegelijk hoog te houden, met betrekking tot bijvoorbeeld de verzorging van het kind, het huishouden, administratief werk etc. Vaders hebben hierdoor wellicht meer ‘quality-time’ met hun kind om leuke dingen te doen wanneer zij thuis zijn dan moeders. Dit verklaart mogelijk het verschil in de kwaliteit van de vader-kind en moeder-kind gehechtheidsrelatie. Daarnaast is de rol van de vaders in de opvoeding van het kind enorm toegenomen in de afgelopen decennia (Van Leeuwen et al., 2020). Dit verklaart mogelijk het verschil in resultaat, wat betreft de vader-kind gehechtheidsrelatie, tussen het huidige onderzoek en de onderzoeken van voor deze tijd, waarop de hypothese is gebaseerd.

Voor de derde onderzoeksvraag *“Wat is de relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag bij een 3-jarig kind gerapporteerd door de vader?”* toont dit onderzoek aan dat er geen significante relatie is tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en het probleemgedrag gerapporteerd door de vader. Mogelijk wordt dit onverwachtse resultaat verklaard doordat het huidige onderzoek probleemgedrag bij een 3-jarig kind heeft gemeten aan de hand van ouderrapporten (20 items). In het onderzoek van Kochanska & Kim (2013), waar de hypothese op is gebaseerd, is het probleemgedrag gemeten aan de hand van ouderrapporten (173 items), leraarrapporten (125 items) en zelfrapportages van het kind. Hierdoor is het mogelijk dat de vader-kind gehechtheidsrelatie samengaat met domeinen van probleemgedrag die uitgebreider zijn meegenomen in het onderzoek van Kochanska & Kim (2013) dan in het huidige onderzoek, waardoor de significante relatie tussen de vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag niet naar voren gekomen is in dit onderzoek. Een

tweede verklaring hangt samen met het feit dat de steekproef van het onderzoek van Kochanska & Kim (2013) uit meer middel/hogopgeleide ouders dan uit laagopgeleide ouders bestaat. Daarentegen bestaat de steekproef van het huidige onderzoek nagenoeg uit evenveel hogopgeleide ouders als laagopgeleide ouders. Ouders met een laag opleidingsniveau beschikken vaak minder over de basisvaardigheden wat betreft opvoeding van hun kind (Kreuger, 2007). Hierdoor is het mogelijk dat een veilige gehechtheidsrelatie tussen ouder (met een laag opleidingsniveau) en kind als een minder goede buffer werkt voor probleemgedrag van het kind dan een veilige gehechtheidsrelatie tussen ouder (met een hoog opleidingsniveau) en kind. In het huidige onderzoek betekent dit dat de relatie tussen een veilige vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag minder sterk is bij laagopgeleide vaders. Doordat er in dit onderzoek meer laagopgeleide vaders hebben deelgenomen dan in het onderzoek van Kochanska & Kim (2013), wordt het niet-significante resultaat van de relatie tussen vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag mogelijk verklaard.

Voor de vierde en vijfde onderzoeksvraag, of het geslacht van het kind een significante moderator is op de relatie tussen de ouder-kind gehechtheidsrelatie en het probleemgedrag van het kind, is het resultaat van een niet-significante moderatie niet in lijn met de hypothese. Dit geldt voor zowel de relatie gericht op moeders als vaders. Dit wordt mogelijk verklaard doordat de meta-analyses, waarop de hypothese is gebaseerd, ook onderzoeken omvatten onder oudere kinderen. De kinderen in de meta-analyse van Fearon et al. (2010) zijn namelijk 12 jaar of jonger en de kinderen in de meta-analyse van Madigan et al. (2013) hebben een leeftijd tussen de 3 en 18 jaar. In de meta-analyse van Madigan et al. (2013) zijn er 6 studies meegenomen waarbij het kind ouder was dan 5 jaar op het moment dat de kwaliteit van de gehechtheid is gemeten. Omdat veel onderzoeken met betrekking tot de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag een longitudinaal design hebben, is de leeftijd van de kinderen in veel onderzoeken nog hoger op het moment dat het probleemgedrag is gemeten. De mate waarin het geslacht van het kind als moderator optreedt, op de relatie tussen gehechtheid en de ontwikkeling van het kind, staat in verband met de leeftijd van het kind (Lieberman et al., 1999). Het modererend effect van het geslacht van het kind is sterker bij oudere kinderen dan jongere kinderen. Doordat het huidige onderzoek 3-jarige kinderen bevat, wordt het resultaat van een niet-significante moderator 'geslacht van het kind' op de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag voor zowel moeders als vaders, mogelijk verklaard.

Tenslotte hangt een verklaring voor de inconsistente resultaten, wat betreft de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag, samen met de lage Cronbach's alfa van de SDQ-vragenlijst waarmee het probleemgedrag is gemeten. De Cronbach's alfa is een maat voor de betrouwbaarheid van het instrument. Door deze lage betrouwbaarheid bestaat er een kans dat het probleemgedrag van het kind niet zuiver is gemeten aan de hand van deze vragenlijst. De interne consistentie is laag, wat betekent dat de items in de vragenlijst niet goed met elkaar samenhangen en dus niet hetzelfde meten. Dit is een mogelijke verklaring voor de resultaten die niet in lijn zijn met de hypothese wat betreft de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag.

Beperkingen en aanbevelingen toekomstig onderzoek

Een belangrijke beperking van het huidige onderzoek is dat de participantengroep niet divers is. Alle ouders komen namelijk uit de omgeving Rotterdam, wonen samen onder één dak en hebben een Nederlandse identiteit. Omdat dit niet representatief is voor alle ouders in Nederland, zijn de resultaten niet generaliseerbaar naar de gehele Nederlandse samenleving. Om deze externe validiteit te verhogen, is het voor toekomstig onderzoek van belang om een gevarieerdere steekproef te nemen met bijvoorbeeld ouders uit verschillende delen in Nederland, ouders met diverse afkomsten, zowel gescheiden als getrouwde ouders etc. Doordat dit gepaard gaat met andere risico- en beschermende factoren, wordt het mogelijk om resultaten te verkrijgen die generaliseerbaar zijn naar de Nederlandse samenleving.

Daarnaast is de lage betrouwbaarheid van de SDQ-vragenlijst, waarmee het probleemgedrag is gemeten, een tweede beperking van het onderzoek. Hierdoor is de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag niet zuiver gemeten, waardoor er een hoge kans bestaat op een vertekend beeld. De betrouwbaarheid wordt verhoogd door het toevoegen van meerdere informanten, de SDQ-vragenlijst heeft namelijk ook een versie voor leerkrachten en voor zelfrapportage van het kind. Omdat het in het huidige onderzoek gaat om 3-jarige kinderen, is het niet mogelijk om gebruik te maken van deze verschillende informanten. Wellicht is de SDQ-vragenlijst dus geen geschikt instrument voor 3-jarige kinderen. Daarom wordt er voor toekomstig onderzoek aanbevolen om probleemgedrag te meten aan de hand van een instrument met meer items. Hierdoor kan er een hogere interne consistentie, en dus betrouwbaarheid, worden bereikt.

Implicaties voor beleid en praktijk

Rekening houdend met de genoemde beperkingen van het onderzoek, zijn er een aantal implicaties voor beleid en praktijk. Doordat er vaak nog een specifieke taakverdeling is binnen een gezin, met moeder als drager van de primaire zorg voor de kinderen, worden vaders en moeders blijkaar nog steeds niet als gelijke opvoeders gezien. Echter, de resultaten van het huidige onderzoek tonen aan dat vaders zeker niet minder goede opvoeders zijn dan moeders. Dit resultaat kan daarom dienen voor het stimuleren van de groeiende rol van vaders in de opvoeding.

Verder is er gebleken dat een veilige vader-kind gehechtheidsrelatie niet significant bijdraagt aan het beperken van probleemgedrag bij het kind. Daarom is het van belang dat vaders meer handvatten krijgen om alsnog een bijdrage te kunnen leveren aan het beperken van probleemgedrag van het kind. Door bijvoorbeeld oudertraining speciaal voor vaders in te zetten, leren vaders hoe zij goed gedrag kunnen stimuleren en ongewenst gedrag kunnen remmen van hun kind.

Het resultaat van een niet-significante moderator op de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag, impliceert dat het niet noodzakelijk is om gedurende de interventie voor een onveilige ouder-kind gehechtheidsrelatie rekening te houden met het geslacht van het kind. Omdat niet alle kinderen met een onveilige gehechtheid probleemgedrag vertonen en omdat niet alle kinderen die

probleemgedrag vertonen, onveilig zijn gehecht, zou het mogelijk zijn dat er andere factoren zijn die een rol spelen in deze relatie. Er wordt dus aan de praktijk geïmpliceerd om de nadruk te leggen op andere factoren die een rol spelen in de relatie tussen gehechtheid en probleemgedrag (zoals leeftijd, etniciteit, geloof etc.).

Conclusie

Vanwege de genoemde beperkingen van het onderzoek, moeten de resultaten met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Echter is het huidige onderzoek wel degelijk een aanvulling op de bestaande literatuur. Veel empirisch onderzoek wat betreft de ouder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag, heeft zich namelijk slechts gericht op moeders. Doordat het huidige onderzoek evenveel moeders als vaders heeft meegenomen, is er een goede stap gezet om meer inzicht te krijgen in de vader als gehechtheidsfiguur in de opvoeding van het jonge kind. Aan de hand van de rolverdeling van moeders en vaders binnen een gezin, is het duidelijk dat het idee van vaders als minder goede opvoeders dan moeders, nog altijd heerst in de maatschappij. Omdat vaders als kostwinner en beschermer van het gezin worden gezien, heeft de maatschappij lage verwachtingen van de vader als opvoeder. De resultaten van het huidige onderzoek laten zien dat dit idee onterecht is. Hiermee draagt het onderzoek bij aan het stimuleren van de rol van vaders in de opvoeding van het kind. Wanneer vervolgonderzoek de beperkingen van het huidige onderzoek in acht neemt, kan er een nog beter beeld verkregen worden van vaders als gehechtheidsfiguur in relatie tot probleemgedrag van het kind.

Referentielijst

- Agresti, A. & Finlay, B. (2018). *Statistical Methods for the Social Sciences, Global Edition*. Pearson.
- Ainsworth, M. D. S., & Wittig, B. A. (1969). Attachment and exploratory behavior of one-year-olds in a strange situation. *'Determinants of infant behavior'*. 111-136.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum.
- Bates, J. E., Maslin, C. A., & Frankel, K. A. (1985). Attachment security, Mother-Child Interaction and Temperament as predictors of Behavior-Problem Ratings at Age Three Years. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1/2), 167-193.
- Berk, L. (2013). Child Development.
- Bohlin, G., Hagekull, B., & Rydell, A.-M. (2000). Attachment and social functioning: A longitudinal study from infancy to middle childhood. *Social Development*, 9, 24-39.
- Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psychoanalysis*, 29, 1-23.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss* (Vol. 1, 2nd ed.). New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Routledge.
- Brumariu, L. E., & Kerns, K. K. (2010). Parent-child attachment and internalizing symptoms in childhood and adolescence: A review of empirical findings and future directions. *Development and Psychopathology*, 22, 177-203.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2011). *Onderzoek Jeugd en Opgroeien – OJO 2011*.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2021). *Armoede en sociale uitsluiting*.
- Cijfers over hechting. (2021). *Nederlands Jeugdinstituut*.
- Dagan, O., & Sagi-Schwartz, A. (2018). Early attachment network with mother and father: an unsettled issue. *Child Development Perspectives*, 12(2), 115-121.
- Diener, M. L., Mangelsdorf, S. C., McHale, J. L., & Frosh, C. A. (2002). Infant's behavioral strategies for emotion regulation with fathers and mothers: associations with emotional expressions and attachment quality. *Infancy*, 3(2), 153-174.
- DeMulder, E. K., Denham, S., Schmidt, M., & Mitchell, J. (2000). Q-Sort assessment of attachment security during the preschool years: Links from home to school. *Developmental Psychology*, 36, 274-282.
- Fearon, R. M. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H. Lapsley, A. M. & Roisman, G. I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: A meta-analytic study. *Child Development*, 81, 435-456.
- Fox, N. A., Kimmerly, N. L., & Schafer, W. D. (1991). Attachment to Mother/ Attachment to Father: A Meta-Analysis. *Child Development*, 62(1), 210-225.

- Goodman, R. (1997). *Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)*.
- Greenberg, M. T., Domitrovich, C. & Bumbarger, B. (2000). Preventing mental disorders in school-age children: a review of the effectiveness of prevention programs. *Prevention Research Center for the Promotion of Human Development, College of Health and Human Development*.
- Groh, A. M., Roisman, G. I., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Fearon, R. P. (2012). The significance of insecure and disorganized attachment for children's internalizing symptoms: A meta-analytic study. *Child Development, 83*, 591-610.
- Grossmann, K., Grossman, K. E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheurerer-Englisch, H. and Zimmermann, P. (2002). The uniqueness of the child-father attachment relationship: Father's sensitive and challenging play as a pivotal variable in a 16-year longitudinal study. *Social Development, 11*: 307-331.
- Gurkan, T., Ummanel, A., & Koran, N. (2021). A Qualitative Study on the Perception of Fatherhood. *European Journal of Educational Sciences, 8(2)*, 42-59.
- Huisman, J., Flapper B., Kalverdijk. L., L'Hoir M., van Weel E. (2010). Gedragsproblemen bij het jonge kind. In: *Gedragsproblemen bij kinderen. Bohn Stafleu van Loghum, Houten*.
- Juffer, F. (2010). Beslissingen over kinderen in problematische opvoedingssituaties. *Inzichten uit gehechtheidsonderzoek*. Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Kobak, R., Cassidy, J., Lyons Ruth, K. & Ziv, Y. (2005). Attachment, stress and psychopathology: A developmental pathways model. *Developmental psychopathology, Vol. I: Theory and method (2nd ed., pp 333-369)*.
- Kochanska, G., Kim, S. (2013). Early attachment organization with both parents and future behaviour problems: from infancy to middle childhood. *Child Development, 11*. 283-296.
- Kreuger, F. A. F. (2007). Bereik van ouders met een lage SES voor opvoedingsondersteuning. *GGD Rotterdam-Rijnmond*.
- Lamb, M. E. (1977). The development of mother-infant and father-infant attachments in the second year of life. *Developmental Psychology, 13(6)*, 637-648.
- Lieberman, M., & Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: Associations with peer relations. *Child Development, 70*, 202-213.
- Madigan, S., Atkinson, L., Laurin, K., Benoit, D. (2013). Attachment and internalizing behavior in early childhood: A meta-analysis. *Developmental Psychology, 49*, 672-689.
- Main, M., Weston, D. R. (1981). The quality of the toddler's relationship to mother and to father: Related to conflict behavior and the readiness to establish new relationships. *Child Development, 52*: 932-940.
- Manassis, K., Bradley, S., Goldberg, S., Hood, J., & Swinson, R. P. (1995). Behavioural inhibition, attachment, and anxiety in children of mothers with anxiety disorders. *Canadian Journal of*

Psychiatry, 40, 87-92.

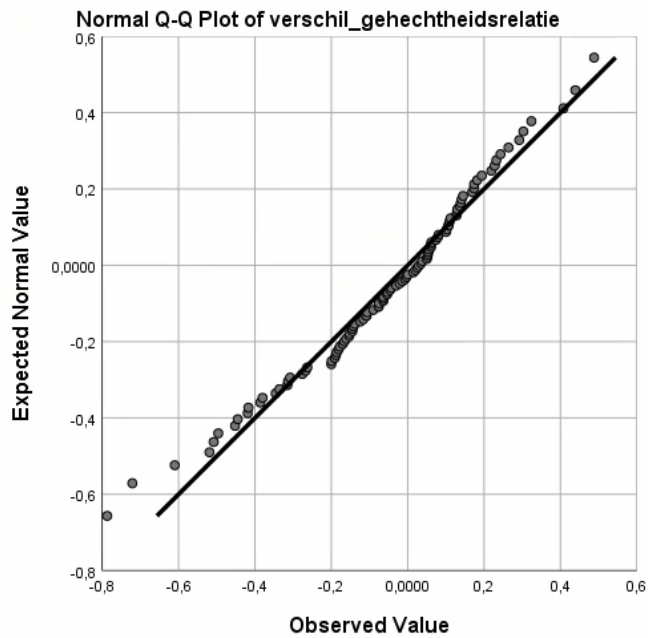
- Muris, P., Meesters C., van den Berg, F. (2003). The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ): Further evidence for its reliability and validity in a community sample of Dutch children and adolescents. *European Child and Adolescent Psychiatry, 12: 1-8.*
- Pleck, J. H. (2010). Paternal involvement: Revised conceptualization and theoretical linkages with child outcomes. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 58-93). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Stams, G. J. J. M., Juffer, F., & van IJzendoorn, M. H. (2002). Maternal sensitivity, infant attachment, and temperament in early childhood predict adjustment in middle childhood: The case of adopted children and their biologically unrelated parents. *Developmental Psychology, 38, 806-821.*
- Suess, G., Grossman, K. E., Sroufe, L. A. (1992). Effects of infant attachment to mother and father on quality of adaption in preschool: From dyadic to individual organization of self. *International Journal of Behavioural Development, 15: 42-65.*
- Van Leeuwen, K., de Haan, A., & Soenens, B. (2020). Vaders vandaag. *Kind En Adolescent, 41(4), 395-396.*
- Van Lier, P. A. C., Verhulst, F.C., & Crijnen, A.A.M. (2003). Screening for disruptive behavior syndroms in children: the application of latent class analyses and implications for prevention programs. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 71 (2), 353-363.*
- Verschueren, K. (1996). Een veilige gehechtheid, een positief zelf? Representaties van gehechtheidsrelaties en van het zelf en sociaal-emotionele competentie bij kleuters. *Proefschrift tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Psychologische Wetenschappen aan de Katholieke Universiteit van Leuven.*
- Waters, E. (1987). Appendix A: The Attachment Q-set Version 3.0. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 60, 234-246.*
- Young, E. S., Simpson, J. A., Griskevicius, V., Huelsnitz, C.O., Fleck, C. (2019). Childhood Attachment and adult personality: A life history perspective. *Self and Identity, 18(1), 22-38.*

Bijlagen

Bijlage 1: Assumpties checken

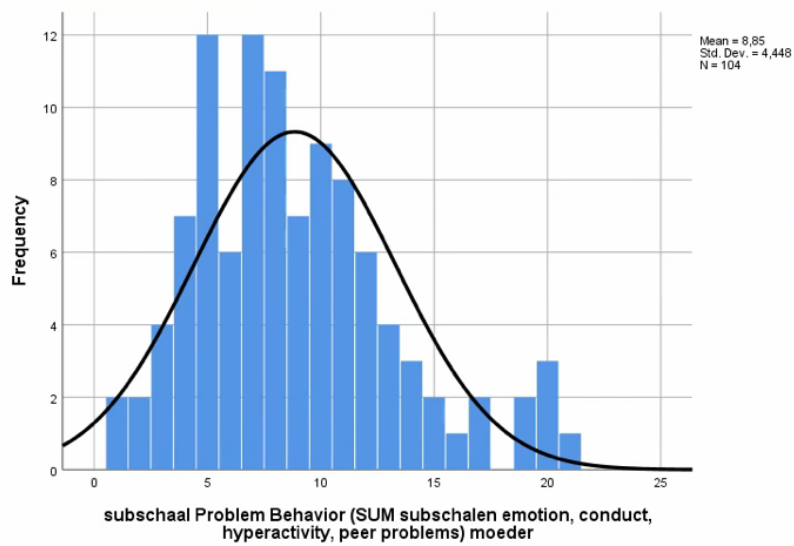
Figuur 1

Q-Q plot vershilscores gehechtheidsrelatie

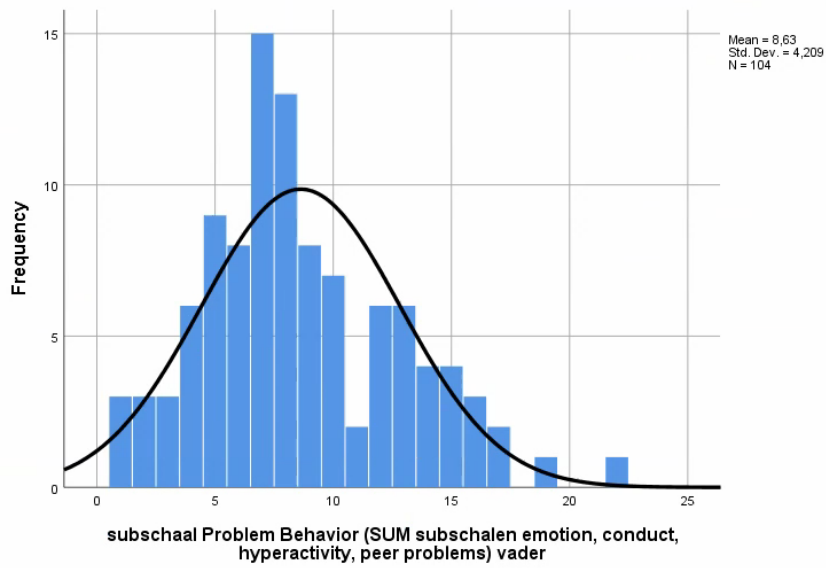
Figuur 2

Histogram probleemgedrag gerapporteerd door moeder

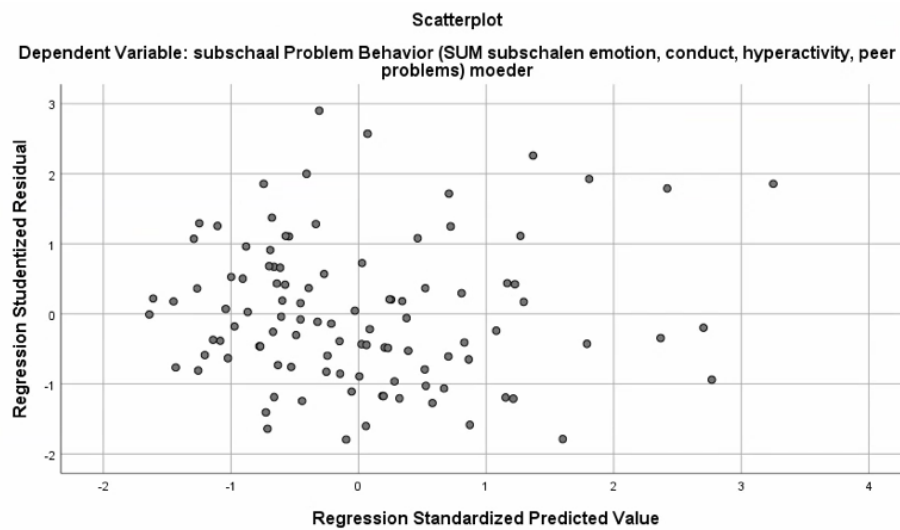
Figuur 3

Histogram probleemgedrag gerapporteerd door vader

Figuur 4

Scatterplot moeder-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door moeder

Figuur 5

Scatterplot vader-kind gehechtheidsrelatie en probleemgedrag gerapporteerd door vader

